

Асылы-назыған Зарета

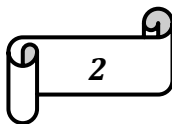

Обьявсаура тақым

Национальная библиотека Республики Ингушетия
им. Дж. Х. Яндиева

Ахильг-наькъан Зарета

Хьалхара такилг

К1ури-юрт, 2016 шу

ББК – К84.09 (=Инг) 6 - 5

А – 952

Учредитель и издатель

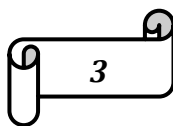
Национальная библиотека РИ им. Дж. Х. Яндиева

Руководитель проекта – Ц. Газдиева

Редактор – Х. Накостоев

Верстка – А. Хочубаров

Ахильг-наькъан З. Хьалхара такилг: ст. гулам / ред. Ноакастхой Х. – Зарета

БИОГРАФИ

Ахильг-наькъан Хьусена йол Зарета яьй 1961 шера июнь бетта 11-ча дийнахьа СОАССР Чернореченское яхача юрта. Школе яг1ача хана денз берий байташ язъеш а, царца ч1оаг1а безам болаш а яр Зарета. Цун кхоъ шу даьлча кхелхар нана, т1акха нанна т1ехьа кхо шу мара даккханзар дас а. Боккхаг1болча вежарашеи йижарашеи хьалкхейир Заретаи з1амаг1а вола воша Талихани. Ч1оаг1а дика лелабора уж боккхаг1чар.

Хьалхара байт барх1 шу даьлча язъью йи1иго. Дешарах дика кхеташи школе хьалхале лелаеши яр из.

1978 шера школа яьккха яьлар Зарета.

1979 шера Буро т1арча Паччахьалкхен университетете деша эттар.

1981 шера, ше болх беш йолча классерча берашта язъе йолаелар Ахильг-наькъан Зарета тайп-тайпара байташ. Уж яр эрсий метта язъьяь.

«Безамахи безарехи» яха хьалхара сборник арадаьлар 2011-ча шера. Шоллаг1а сборник «Ханахи, вахарахи, кхелахи» – 2013-ча шера. Кхоолаг1а дар «Дагара дар» – 2015-ча шера. Ший кхоллам а, ший болх а ч1оаг1а дукха безаш лелабу Заретас.

Вай мехка а арахьа а дика бовзаш ба Заретай кхоллам.

ДЕШХЪАЛХЕН КОГАМЕТТА

Глалглай йоозонхой хларане къахъегама, цар кхоллама куц ши-ший башхало йолаш да. Вай мехка шин метта кхоачо хиларах глалглайи эрсийи меттала йоозонаш дераш ба наоагlo. Наъна меттаца дукхагla къахъегараш а ба, эрсий меттала яздераш а ба. Вай меттала даъ йоозонаш эрсий а кхыча а меттала даъхад глалглай дуккхача поэташа. Хлаъта эрсий меттала яъз а даъ глалглай меттала таржам деш а нийслу цхъабараш.

Йолалуш эрсий меттала стихаш яъзе а йолаенна, вай меттала уж яъзерех я Ахильгова Зарета. Цо яздаьрех да «Безамахи безарехи», «Ханахи, вахарахи, кхелахи», «Дагара дар» яха кхоъ книжка.

Хлаъта, укх глалглай меттала долча книжка юкъе стихаши, лоаца дувцараши да.

Гайха хъалаъца йоозанхой никъ длахо длабахъа Дала низ лолба хъона, Зарета.

*Мерешкнаькъан Султан,
Глалглай Республика
йоозонхой союза доакъаишо.*

ИРАЗ ДЕЦИЙ!

Ираз деций глалга хилар,
Ла илахла иллалЛлах!
Ираз деций бусулба хилар,
Мухъаммадан расулулЛлах!

Ираз деций луйре хилча,
Сийрда сигале бларгагуш.
Ираз деций дайист хилча,
Глалгай меттала жоп хьалуш.

Ираз деций мехка вахар,
Ламаз-марха деза деш!
Ираз деций баге кхабар,
Хъай мотт зенахь ца лебеш.

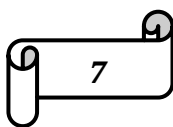
Ираз деций сийнача бай гла
Дажаш доахкаш хъайбаш гург.
Ираз деций доккхача кхай гла
Да мел дийннар хъатла хург.

Ираз деций сагла далар
Къорлан нийса оттадаь!

Ираз деций камаърша хилар,
Шийна эшар толадаъ!

Ма ираз да-кх г1алг1а волаш,
Ла илах1а иллалЛах1!

Ма ираз да-кх бусулба волаш,
Мухъаммадан расулулЛах1!

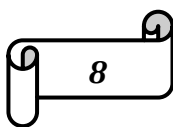
НАНА

Ма миска я-кх со,
Наъна й1овхал ца яйна,
Ма й1аьхий я-кх со,
Наъна кхалхар ца лайна.

Х1аьта а ловра сона,
Се нанас хъастар.
Ма хала да, ва Даьла,
Наънацар къастар!

Ма боча хиннад хьо,
Ва наъна к1аьда дог,
Балано човхадаь,
Сацар хьо, наъна дог.

Дийнахья, бийсанна
К1аьд ца луш лела мог.
Хьо дага ца йоаллаш
Ловзац аз ц1аккха ког.

Дег чура дех аз,
Ва веза, ва Даъла!
Я Аллах 1, ма къастийта
Берацар ший нана.

1азапе ма озийта
Берага из бала.
Кхеллачо яхийта
Х1аране йола нана.

СА МАЪР-НАНА

К1айисай са маър-нана,
Б1аргаяйча, делх са дог.
Могаш-маърша йолча хана,
Хъакхаб ч1оаг1а цо ший ког.

Хала лелар гучадаъннад,
Са ца ло1аш йийтта йорт.
Эза бала кот ма баъннаб,
Лазабувл хъакъала корта.

Ламазаца аз ма дех,
Деза моаршал цунна да.
Хиннадац са нигат б1еха,
Цхъан дийнахъа, бийсанна.

Наъна й1овхал сайца йоацаш,
Хъона уллув телай со.
«Мама» ала хала доацаш,
Хъох д1ахъерча г1ийртай со.

Хъа цамагар духъал латгаш,
Денна-бусса ч!ехк са дог.
Везча Дала барт ца хоатгаш,
Ялсмале чубоаккхалба хъа ког!

19.09.2013

Дзейг-накъъан Лейлаи (са маърнана), гаргара нахи.

НАНА ТХЪАЙСА УЛ (ИЛЛИ)

Хьо ма дека, лоаман шовда,
Нана тхъайса ул.
Ма глерта, лоамаш, сигала кховда,
Наьна сий шул лакхагla ул!

Припев:
Эхь ма хета нана хъаста,
Керта барташ даха.
Атта ма дац укх дунен тla,
Нана йоацаш ваха.

Оалхазараш, ткъамаш ма детта,
Нана тхъайса ул.
Боргlалаш, ма кхайка фетта,
Наьна наб ма фийла хул...

Лоа, ма делха, догla, ма делха,
Ма хъекха, шийла мух.
Ага чура бер ма делха,
Качара балийта мухь!

Ма низ ба-кх хьона Дала беннар,
Ма мерза деннад дог.
Ма тамашийна да-кх хьа хьинар,
Ма зовза боаккх Ia хьай клаьда ког.

Малх хьалкхийтта чубиззалца,
Со наьнага кхайкаш хул.
Ма ираз дар-кх, цхьанне аьлча,
Хьа нана тхьайса ул!

БОККХИЙ НАХ

Вай боккхий нах б1аргабайча,
Ч1оаг1а тохалу са дог!
Вай боккхий нах боаг1аш байча,
Лавтгах 1окхетац са ког!

Цар сибаташ – лоамаш санна,
Дукха х1ама дайза да.
Коарга б1аргаш – фордаш санна,
Балан хий чулатташ да.

Хало 1айша, 1азап эза,
Къахъа-к1ома дайна ба.
Бисаб вай уж ч1оаг1а к1езига,
Уж лорабе вай декхар да.

Б1авшерашка шо дахалда,
Лавтган сибат хоз а деш!
Вахар малх мо шун къагалда,
Вай Г1алг1ай мохк сийрдабеш!

Июнь, 2014-12-07

СА ВЕЖАРИЙ

Веший во ма гулда сона,
Дала зуламех лора а баъ,
Баккха вешийна массаза ловца,
Дикален т1ехъа дакъалваб!

Дика воша – ираз доккха,
Даъна а нанна а метта ва,
Сай уж болаш я со йоккха,
Са-м, уж ца1 мо, кхоъ а ва.

Х1анз а бер мо цар со хъест,
Даим яхар теркалдеш,
Цамогаш хилча, гонахъа кхест,
Сона мел эшар белгалдеш.

Могаш хилда шо, са вежарий,
Т1ехъе дакъала хийла шун.
Ба́хка ма эшалба шун йижарий,
Маърша хилда х1ара шу!

ЙИША

Сигала бeсса сийна б1аргаш,
К1ай даъри мо лепаш ц1ока,
Эздий барзкъан маха боаккxаш
Малаг1 да-те ца деш цо?!

Са хъамсарий, шуга ювца
Сона ловр сай нанас яър,
Х1ама дац цун кулгех хувца,
Из мел йовзар ховш ва шаъра.

Бешар дахъ цо даар шортта,
Д1аъхача 1анна керда хул.
Деррига леладе ба цун корта,
Х1ара х1ама ший метте ул.

Бакъда, хало дукха лайна,
Берал яхар фуд ца ховш.
Ханал хъалха йоккxа хинна,
Хъаснай, т1акхъчар ловш.

Бусулба динца барта йолаш,
Ламаз, марха долаш я,
Къор1ан шаъра дешаш йолаш,
Т1ой-Юрта яхаш са йиша я.

Ахильг-набкъан Золотхан (са йиша).

ГІАЛГІАЙЧЕ

Ираз дебаш, дегаш кьондеш
Керда зама йоагIаш я!
Цу заманца ловца боаккхаш
Со хьона байташ язьъеш я!

Доккха беркат хьоца хилда,
Аьттув хилба, ГIалгIайче!
Дега тоамбеш, лоаме тоаеш,
ГIоза яха, ГIалгIайче!

Хьинар денал вай совдоахаш,
Мехка рузкъа дебадеш,
Жовхьарашца наькъаш дехкаш
Вахар къагалда, ГIалгIайче!

Денгара-денга мехка толамех
Кердадараш вайна хоз.
Сийрда кхоане заггIе елаш,
ГIалгIайче дуненна йовз!

ЗАМА

Ма сиха йода хьо,
Ва хоза, ва зама.
Ма гаьна яьлар хьо,
Ва боча са кьонал...

Техьадисар кхераш мо,
Длауд шо, ва денош.
Малхаца лепаш мо,
Къегац шо, са бIаргаш.

Техье хьалкхийнай,
Баь тIара зизаш мо.
ДагIа вай сатийна,
Теркадеш безамо...

Кьоастаде дов доацаш,
Дезалашта – паргIато!
Лехийта пхьа боацаш,
Тайпана – котало!

Галг1айче тоаяъча,
Паччахъашта – баркал да!
Вай бусулба кхеллача
Аллах1а – хоастам ба!

17.09.2013

МАРХИЙ БУТТ

Хъа дозал ца довзар,
Къадолаш баъри ва,
Хъа лоархам ца бовзар,
Дукха х1аман ийша ва.

Байтаб хьо цу Дала,
Нийсхонаш лорae,
Дунен чура из бала
Лаьтган чу то1абе.

Сакъердаш кхоабалу
Уж деза х1ара ди.
Гаьна доал къаи-балеи,
Сибаташ къаьга да...

Лакха волча цу Дала,
Къоабала де вай нигат!
Къахетам совбалба,
Т1ехъа латгалда вай дикан!

Август, 2013

УЙЛА

Саго з1амига волча хана,
Дукхача х1аман уйла йиц.
Бера зама яха яллалца
Керто дег т1а бахийтац низ.

Даи нанеи шийца долаш
Цар й1овхало хьябста вар,
Массехана боча а волаш
Дунен ираз долаш вар.

Сай хьамсарий дага ца боаг1аш,
Таханарча денга кхаьчай со,
Сийрда дуне даа хьогаш,
Д1абигар уж 1оажало.

Цигара моттиг даькъала йойла,
Хья, са Нана, хья, са Да.
Денна-бусса ю аз уйла,
Т1ехья д1аялла, сагот даь.

Х1аьта а хоастам бу аз Далла,
Бусулба кхолларах Г1алг1ай Мохк!

Моажа малх кьайла ма балба,
Б1арга ма голда 1аьржа дохк.

Сай кьаманга дехар ду аз,
Хьалхара зама дагалаца,
Дегаш ц1енде – деха ду1анца,
Барт ца1-бе вай хьалха дац!

ЭЗДИЙ К1АНТ

Хамхой Вахийна хетаяь

Нанас баърашта воша волаш,
Улув барашта новкъост волаш,
Хье вийзачоа мут1ахъа волаш,
Лакхача йоазонхошта нийса волаш,
Ваьхавар хьо, Хамхой К1ант!

Багар дешаш эздий долаш,
Б1арахъажар к1аьда долаш,
З1амаг1ашта хъехам болаш,
Боккхаг1барашта з1амаг1а волаш,
Тоабе г1ийртавар хьо барт.

Цкъа вайзача вицлургвоацаш,
Улув хинначун сатем боацаш,
Доттаг1а хинначо хувцаргвоацаш,
Хъай Иманах, хъай Исламах
Етта вахар эздий карт!

Цигара моттиг даькъала йойла,
Г1алг1ай къаман хьамсара во1!
Хьоца хургья массаза уйла,
Хьоца хургда х1аране дог!

Хамхой Ваха (йоозонхо).

ХЪО ВАХАЛВА...

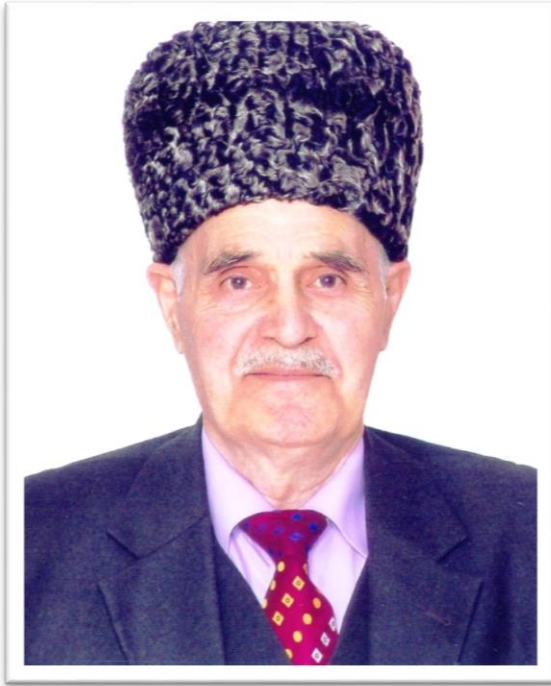
Темарз-набкъан Башира хетаю

Дезткъа шу хъа даьннад аьлча,
Адам чоагла цец ма доал.
Хъай тоаба хъо юкъеваьлча,
Вокхагла хиларца ду ла доал.

Темарз-набкъан Башир аьлча,
Наьха дегаш г'оздовл!
Хъа сибата т'ла велар даьлча,
лаьржа дуне сийрдадоал!

Хъа кхоллама мах баь варгвац
Г'алг'ай мехка лилманхо.
Кура-сонга Башир варгвац.
Из массарашта дика хов.

Се г'адьяхарца дог ма ч'ехк,
Бларгхилар со чоагла кхер,
Ираз ма дий г'алг'ай мехка
Башир санна во! хьалкхер!

Темур-наъкъан Башир (йоазонхо).

САГА ЛАР

Гусейнов Муслима хетаю

Воккха саг вар цхъан мехка вахаш-лелаш,
Дукха х1ама дайна, дайза вар.
Уйла йир цо, хьатта яг1ац кхелаш,
Ютаргья-кх аз сайна т1ехъа лар...

Ц1енош детта, дезал кхебаъ ваьлча,
Сомий гаьнаш йог1а дага дар.
Гаьнаш лата, сом кхаьча баьлча,
Юсаргья-кх укх дунен т1а са лар...

Сехъаг1а гув бар, дехъаг1а латтар ц1енош,
Гувна к1ала готта такилг дар.
Б1аьсти ера, хоза эттар денош,
Гаьнаш йог1а воккха саг кийча вар.

Базар т1а ваха, сомий саьргаш ийца,
Уж ги дехка дахъаш из чу вера.
З1амига саг санна, гув т1а ваьлар, хийцца,
Сом хьабаьлча, ма г1адг1оргда-кх бер!

Іажаш, кхораш – гуйре ена яълча,
Гув тІа гІолла лохе ударгба.
Гаьннара воагІачоа, цу такилга тІа ваьлча,
Хьогал кхалла сом корабергба.

Шо егІачун Дала сагІа долда!
Водар-воагІар баркал оалаш вар.
Воккхача сага цІенна во ма голда!
Йита вахар шийна тІехьа лар.

20.09.2015 г.

МЕХКА ВО1

Аушев Русланага

Хьо ваьча хьа наьна
Сий ду аз, Руслан!
Хьо кхеваьча хьа даьна
Баркал оал, Руслан!
К1ант ваьча вай къаман
Сий ду аз, Руслан!
Турпал ваьча вай мехка
Сий ду аз, Руслан!

* * *

Я мать боготворю,
Родившую тебя, Руслан!
Боготворю отца,
Что сына воспитал, Руслан!
Народ боготворю,
Мужчину давшего, Руслан!
И славлю Родину мою,
Героя давшего, Руслан!

Аушев Руслан.

РУЗКЪАН БОЛХ

Хина йисте йола аьнна, дехар дир la сога,
Хи тла ена, бларгавайча, фу дувцаргда хьога?
Гаьна ваха, арахь лийна тлехьа виса вера хьо,
Наха вийца, кхы вар вена, цунга дlалуш я со.

Аз-м чоагla сатийсадар, хьо сиха цlаварга,
Са даьгара оаш пурам даккхар – даьннад глулакх аьрга.
Вахар хургдац, ховш я шаьра, цу баьреца хетта,
Фу дергда хланз, дайнад ираз, бийса юл укх бетта.

Нагахь кхыяр езаенна, хьай тоабой la кхоллам,
Цунах чоагla дог глoздаьнна, хургба сона салoлам.
Укх дуненца безам боацаш, дог ийша хургья со,
Чокхийна метта мерчий дийха, каша южаргьяр со.

ЛОАЦА БЕЗАМ

Дуккхача шерашка т1ехъа лийнна,
Ший са санна дукха езаш
Йодаяь йоалайир Берсо саг.
Йи1иг Берса раьза яцар,
Фусам хувца лаьрх1а яцар,
Х1аьта а тоама юкье вера воккха саг.
Денош, бетташ, шераш доахаш,
Денна-бусса доккха са доахаш,
Хьо мара безам бац са, яхаш,
Хьо мара вахар дац са, яхаш,
Сийнача сигала ураг1а ухаш,
Кьоаргача форда к1ала ухаш,
Дувнаш дуаш лелар з1амига саг.
Эг1азло д1акъайла яьлар,
Сийрда безам гучабаьлар –
Берсал хозаг1а х1ама дацар,
Берса нийсавар кхеллавацар.
Хоастам ба хьона, веза Даьла,
Нийса ваьв 1а сона Аьла...
Ц1енда хеставеш сесаг яр,

Тайжжа йодаш зама яр...
Ма ч1оаг1а теш хьо цу кьонахчох, оалар наха.
Къайла хьоргбац сона ца ховш Берсо маха.
Нана яла хъа, ма сиха байра хъа ши б1арг,
Дукха ха ма йий Берсо шийна даькха жай.
Къинт1ера яла мотт кхухъачоа, Даьла духъа,
Шийга оалар, цу кхалсаго, бетташ мухъ,
Далла ховргда хъанна, мича фу дала деза,
Са-м сай ц1и, дезал, фусам лораде деза.
Боккха ала чубессар цун кер чу,
Малаг1а декхар кхоачашду цу лелачо?
Х1ана доадир совлен доаца са ираз?!
Т1адилладар Дала цунна из параз? ...
Берсай тоабанга ши дош ала ловра сона,
Б1аргаш дийле, д1а-хъа хъажа шоашта гонахъа.
Хъайна дича мегаргдоацар ма де наха,
Барт ца хилча, бац фусама кепиг мах!

ХОМАТ

Вахаш-текхаш, дуне тохкаш лийннав саг,
Вуташ хиннавац Мовсар, йоалае, яхаш саг.
Водар т1аккха нускал лаха, тоха б1арг,
Раьза ца хилча, корадоаг1ар хьакха к1арг.
Дехьа а сехьа а дуккха лийлар з1амига саг,
Шоашта езе, оаш хьайоалае сона саг,
Шоана мегий, аз-м ловргья моллаг1яр.
Бакьда, несийна б1аргагургдац мерза дар...
Чокхий даьккха, калошк йийха кечйир нус,
Коа 1обилла битта эттар боккха к1увс.
Д1а-хьа хьежа доккха са даьккхар йи1иго,
Коа чуийккха, к1увс б1ехбир б1ийго.
Шийлача хиво ч1оаг1а шелбаьб шаккье ког,
Сов к1аьдъенна, сеца дала доаллар дог.
Да венна бисса хьо, ма сиха бера хьо сона кач,-
З1амига нускал доаллар, к1увсага увш пхьарч.

ГУЙРАН БОС

Цхъаккхача х1аманца нийслургбац,
Хъа дошо бос, гуйре.
Даим къегаш, иразе екаш,
Са Г1алг1айче гойла.

Тайп-тайпара г1ирс а бувхаш,
Гаънаш курра латг.
Хъан да-те хозаг1а дувхар?
1а царга д1ахатга...

Ши-ший барзкъа хозаг1а хеташ,
Д1а-хъа лестах ткъовронаш....
Наггахъ хий т1адам а тохаш
Йолх т1аг1олла морхаш...

ГІАРАГІУРАШ

Сийнача бай тІа баскилг дацар
Аьхий санна кхувсалуш.
Хичара пхьидарч Іехаш яцар
Хьалха-тІехьа хувцалуш.

Тховнаш тІа гІолла, салтий санна
Тайна дагІац чІагаргаш.
Малх а хьежац хІара денна
Гуйран денош белгалдеш.

ГІаьнаш легош, ерзанъювлаш
ХІара денна гаьнаш латт.
Ткъамаш леста деш, Іадика ювцаш
ГІарагІураш йолхаш латт.

ДОТТАГІА

Лоарх Іамеча дешашца,
Лакхача цІерашца
Отгаде доттагІал уллув.
Хьекхача михашца,
Делхача догІашца
Латтаргва доттагІа уллув.

Ший эздел ца дохкаш,
Ший вошал ца хувцаш
ДоттагІчо лоравергва хьо.
Халонех ца къахкаш,
Деналах ца вохаш
Лоацаргба доттагІчо пхо.

Хьа даьна воІ волаш,
Йишийна воша волаш,
Садехка хургва, камаьрша.
Иманаца барта волаш,
Къахетаге дог долаш
Вахалва доттагІа маьрша.

ЧАХКИЕВ САИДА ХЕТАЮ

Фу дергда х1анз, вайзавац хьо сона,
1ийре-сайре хьога йийца яц.
Сай муг1араш дийшадац аз хьона,
Йоазонхой мотт хьоца бийца бац.

Х1аьта а ч1оаг1а й1аьхий я со тахан,
Хьа деш-уйла дега гарга я.
Хьа ц1и яккха лохаргда аз бахьан,
Хьа мотт бувцар – деза совг1ат да.

Кура я со т1аккха, сайна бовзаш
Хьоца баьха, лийннараш уллув.
Лораду цар хьа дешаш – хьа говзал,
Ба уж т1аккха ховраш хьо малув.

Баркал шоана, са новкъостий, доккха,
Шоашта юкѣ боккхийташ са ког.
Шоана юкѣ хеталу се йоккха,
Шоана юкѣ г'оздоал са дог!

19.10.2015 г.

Чахкиев Саид (йоазонхо).

ГІАЛГІАЙ ІАДАТАШ

Эхь ма хета ловца баккха,
Йоаккхасаг наькълал дехъа йаккха,
Вела а венна, хоза дош ала,
Лотабе хъай дег чу ала...

Миска волчоа киса хъаделла,
ГІалгІа, хьо ма воха эзделах,
Харцахъа волчоа хъеха никъ,
ГІалгІа, хила йиш яц хьо мекъа...

ДІа ма татта хъабкълал доацар,
Іо ма тоІаве рузкъа доацар,
Унаочоа фу эш хатта,
ГІалгІа, эггара хълха латта!

Сайре санна къоанал йоагІа,
Цу сайренца Іоажал йоагІа.
Воашца рузкъа вай хьоргдац,
Дикал мара тІехъле яц!

1АЗАПЕ ДЕНОШ

Ма ч1оаг1а елхар шо,

Ва сийна сигленаш!

Ма шийла даьхкар шо,

Ва 1аържа ва денош!

Дог доагача моастаг1чо,

Хъаькхача кьооаламах.

Мехкацар къаьстараш,

Кхелханцар кьоаналах.

Унахочоа мотт боацаш,

Берашта ага доацаш,

Хаьтгачунна жоп доацаш,

Кхелхачунна каша доацаш

Ма даькъаза хилар хьо,

Ва кьиза ва зама!

Ма ч1оаг1а елхар со,

Ва к1аьда са нана!

Хіаьта а, ца бохаш,
Денал дола кьонахий
Іазапа сатохаш,
Къаьнали, кьонали...

Ва Даьла, хьо цаІ веш,
Ва Элча, хьо бакъ веш,
Устаз, хьо кьоабал веш,
ХьадоагІа сий дола къам!

23.02.2014г.

Алма-Ата. ГІалгІаи нохчи

Казахстане Іодахийтара 70 шу дizar.

ЕЗАЧУНГА

1а сога ладувг1а, ва боча, ва к1аьда са нана,
Хьо йоацар кхетаргвац цхьаккха саг са керарча балех.
Са дегача йоагача сийнача ц1ерах бола ала,
Хургбий-те со ца гуш лелача цу йо1а маьлехьа?

Сиглара уж седкый дагардеш бийсанна ваг1а,
Са хилча, хьо йоаг1аш б1аргагор сатувсаш лел со.
Ма къехка сох, са Безам, йист хилча хург да хьа саг1а,
Б1аргц1азам ца тохаш, лургда хьона хьалхара сай са.

Адамаш хьегаш хургда вай мерза камаьрша дахар,
Шийлача 1ан юкье тохаргда гаьнашта зизаш.
Хьа кара да, са Безам, иразаца дувзаде вахар,
Хаьта а, укх сахьате, теркаш да михаца кисаш...

Припев:

Ду1аца Даьлагара аз дех, хьо даькъалийойла.
Къаьгача малхаца, сийрдача беттанца хьо нийсйойла.
Къонахчун деналах ца вохаш, хьох ю аз уйла.
Са Безам, аз дех, бошабе хьай дегчура ша.

АЪЛТИ-ЮРТ

Са наъна мотт, са хоза Даъхе,
Шо дега чоагӀа хъамсара да.
Са Аълти-Юрт, хьо гӀоза яхийла,
Са дог, са безам хьоца ба!

НЕСАРИЙ

Вай мехкарий дика бале,
Мичара ух во несарий?
Вай мехкарий эздий бале,
Несо мишта доаду сий?

Дала мел кхеллача х1амал хозаг1а,
Вахар хилда дезалий.
«Яха хьо, са к1ориг, г1оза», -
Ноаноша хьест шоай мехкарий.

Сибат а г1ов а цун деце,
Барзкъанца вай хозьергья,
Хъабкъал, къамаьл товш цун деце,
Халхаяла 1омаергья.

Бакьда, цу тайпара нус чуйоаг1е,
Ираз дайнад, яхаргда.
Маьр-нана несийна духьалийоале,
Несий вахар талхаргда.

Ший даь-ц1енца 1адика йийца,
Фусам хийца йоаг1а нус,
Д1але пурам садаккха хийцца,
Удаш хилча денна-бус.

Шоай мехкарий дага а бехе,
Марх1а а елле, хьаста нус.
Ялсмаленаш шоашта лехе,
Несий новкъа била к1увс.

ГІАЛГІАЙ КЪАМАН НОВКЪОСТИЙ

Хоза сайре латтар ара,
Гийла хъекхар кІаьда мух,
Сийна босе улар шаьра,
Яь чу кхехкаш латтар дулх...

Йоагача цІеро матар вахийта,
Дулха хъажах къургаш деш.
Баьре вагІар, ког дІабахийта
Сиглара седкьий дагардеш.

Ший тоабанга хъежаш вар из,
ПхьегІа тІа бийхабар цо уж.
Бар уж: «Сабар», «Эздел», «Ираз»,
Гаьнара боагІаш ма бар гуш.

Уж Іохайшар цІера гонахьа,
Дунен къамаьл доладир.
МалагІа ва вайх эггара къонагІа?..
ГІулакх дергдар малагІа ва?..

«Ираз» хьалха йист ма хилар,
Кулгаш ч1оаг1а леста деш,
«Дала соца дуне кхеллар», –
Аьлар цо, ше хеста деш.

Дика да «Ираз», бакъда, «Сабар»
Эггара ч1оаг1аг1а эшаш да.
Ле ца везача баге кхабар
Даим параз лаьрх1а да.

«Эхь» «Эздела» б1арахъажар,
Ше даьг1ачар хьалг1еттар.
Шо да, аьнна, тахан хьаьший,
Эхь г1улакх де д1аэттар.

Вай даи нанеи ца1аш хиннад,
Эздел доацача эхь хиннадац,
Вай диь массаза цхъана хиннад,
Сабар доацаш ираз дац.

Бийса т1аера къамаьл ца хадаш,
Харцвар, бакъвар къоаста ца луш.

Нахага хоаттаргда вай, аьнна,
Лаьрхлар новкъосташа лобувша.

Сахинна даьлча вайра царна,
Жега воалла къаьна лу,
Кхела юкъе вола, аьнна,
Оаха хьога дехар ду.

Биъе лоткъам ийца ваьлча,
Доккха садаьккхар луно:
Шо диъе а, бакъдар аьлча,
Цхьана хила дезаш сона го.

Эздел доацача хургдац сабар,
Эхь иразах хетта да,
Бе-бе хургда наьха хабар,
Хлаьта а Даьлага шортта да.

Бларгех хий даьлар цун тлаккха,
Шо гаьнадовларца телхад къам,
Наха юкъе дакха шоай дакъа,
Шул эшашагла ма дац хлама!

21.07.2014

IA

Елхаргья кастта сигалара лай чоалпаш,
Ловзаргья ара вай берий тоабаш,
Соалозаш хургья гув т1ара лехкаш,
Конекаш хургья ша т1а т1олла хехкаш.

Ва берий зама, ма хоза я-кх хьо!
Ва хоза зама, ма сиха я-кх хьо.
Говра т1а даг1аш мо удаш да шераш
Дай-ноаной тахан – селханара бераш.

Де йиш яр тахан кхоанарга ма дехка,
Ва к1антий, машенаш сиха ма лехка.
Жоп лургда вайна баьккхача маьла,
Гешт делахь тхона, ва Везан Даьла!

НАБНА ДОГ

Нана! Х1ама дац хьо мара,
Хьоца мара уйла яц.
Хьо укх лаьгта дукхаг1а гаралла
Сона эшаш х1ама дац.

Къажбергба аз хьа корта,
Когаш буларгба аз хьа,
Дахаргда вай массаза барта,
Леларгда вай массаза цхьана.

Дукха вахалва, са во1илг,
Хьо да беркат, хьо да сий!
Доккха-м да хьа з1амига догилг,
Чехка-м да пхаьнашкар ц1ий.

Кьона йолаш ц1ен-да венна,
Кхеве г1ийртаяр со во1.
Ма тара ва-кх хьо хьай даьна,
Уж барг1аш ма тара локх...!

Доладергдар вола нускал,
Ираз доагларгдар са коа!
Хургъяр беркате са фусам,
Дергдар воло ковна доал.

Деррига къам хланна глаттац, аьнна,
Коа чудессар лаържа дохк.
Цал мара воацача волах яьнна,
Белхабора нанас мохк.

Къоаста ца деш ди е бийса
Са ца лолаш, ца еш наб
Кхеваъвар кхычарна нийса,
Халонех ца глерташ таба.

Сенца тебергба хъа бала?
Сенца дерзадергда хъа дог?
Кер чу лотабеннаб ала,
Из длабоабе хъанна мог?

Мишта вуларгва хьо каша?

Мишта тоабургба хьа боарз?

Пхьа леха вац хьа воша.

Яц хьа йиша, даккха оарц.

Ший сих даьнначоа т1ехьа ма хьожийла,

Бусалба наьха цхьаккха нана.

Раьза я со Даьла 1оажалла.

Раьза хургья массехана!

БАЛАН ЦІА

Дукха ха я са лаза корта,
Аларах саг тешаргвац.
Деза ахча сона шортта,
Бакъда, рузкъа гуш ма дац.

Ехкай машен, ехкай ворда
Лиспед, соалоз, самокат,
Москал, котам, ж1али, циск,
Ма къа да-кх са, ма ва-кх миска...!

Халла г1ийрта, еллай лард,
Пенаш дотта кирпишк яц,
Дийнахъа лоалохочоа серд,
Бийсан наб хъакхеташ яц!

Ц1енош деза доккхий, шера,
Лакхе – мансард, зимни беш,
Спортзал, бильярд, сало1а моттиг,
Ма к1езига да, ма дукха эш..!

Лоалахо ваьннава са са кхоачадаь!

Бац са низ цун торо ла,

Аз ца йохкаш йисай сесаг,

Варгвац г1алг1а цун мах баь!

Оал цо сога:

- Даьла ц1и йаккха!

Дала денначох хьурмат де!

Хьесталу из сона т1акха,

– Дика ма вий хьо, сабар де!

Сабар ди-те, духьала латташ

Даьга висарг, Г1ойберда ц1а!?

Корта а ба са бесташ латташ,

Низ бий-те из шеддар ла?!

Ва, са Даьла, ва са Даьла!

Хьаг1о тувлавеш ц1енда латт!

Качара баккха цунна из бала,

Нийсача новкъа ц1енда ваккха.

Дуне даьккха да вайна кхерий,
Уж дерригаш гуладергдац.
Делкъенна тIехъа йоагIа сайре,
Iоажалах вай доьдаргдац!

БІАБСТИ

Ена кхаъчай біаъсти,
Сомадаъннад лаътта.
Біайхача миho хъаъста,
Гаъна кіала со латт.

Хоастам ба хъона, Даъла!
Деррига да-кх хъа кара.
Са дог гІоздаънна,
Сакъердалуш дар.

*Са хъамсара мехкахой, х1анз аз шоана
довзийтаргда сай даъ-вошас,
Ахильг-навкъан Тлохига Хъусена
дийца сакъердаме дувцараш.*

ХЪАЛХАРА ДУВЦАР

Мурдаш д1а-юха къабста, коа юкъе, гонахъа латташ кагийнах а болаш, 1охайша баг1ар коара боккхий нах. Тайп-тайпара хаттараш телар царга уралаттараша. Къор1ан т1ара х1амаш дар дукхаг1а дийцараш.

– Дада, – аьлар цхъанне, – ч1оаг1а ха безам ба са цхъа х1ама...

– Фу дар из? – аьлар са даь-вошас, вела а къажа.

– Бийсан вайна гу бетта цхъа оаг1ув, ч1оаг1а сердало луш, цу бетта т1ехъашкахъа фу доал ха безам бар са.

Дукха ваьг1ар Дада, ший когашта к1алара жаг1а г1ажаца д1а-юха хъекхаш. Цун ховра из хаттар ше бегваккха денналга. Эрсий меттала аьлча – «вопрос на засыпку» дар-кх из. Х1аьта а Дадайна-м хайнадар из мишта аьннад, вокхан багара арадалалехъа.

– Цу т1ехъашкахъа хъа даь дакъа доал. Хъона фу т1акхаьчад укх оаг1орахъа хъона цу бетто сердало луш хилча, цу т1ехъашка а ваха цига фу доал ца хъажача?!

Чураш хада гаргга баххал бийла а бийла, д1акъаьстар нах.

ШОЛЛАГІА ДУВЦАР

Эзареи ийс бѣаби дѣткѣеи шийтлагіа шу дар из. Буро магіара бѣха лобаѣхка нах бахар Назране квартирашка. Цу цѣхан квартира чу вахар са даѣ-воша Хѣусен а ший фусам-наѣнаца Аѣсетаѣеи, ший дѣзалашѣеи. Чѣоагіа низткѣала дар Дадайна квартире вахар.

Цѣхан дийнаѣа ара, подѣезде юхе лѣхайна вагіар из. Йистге сеѣача лорий машена чура лѣбаѣннаѣа лораша хаѣттар цунга:

– Воккха саг, ди дика хилда хѣа! Укх подѣезде лораш бийхараш малашѣ хаѣ хѣона?

– Даѣра хов, хѣадовле шо сона тѣехѣа, – аѣнна лагіаш тѣа гѣолла урагіа вахар Дада. Ше ваѣача квартира ниѣ хѣа а йийла, чухѣожабир цо лораш.

– Уж фу нах ба? – хаѣттар лоро.

– Ай, унахой ба-кх, могаш бола нах бадаргбий дѣлкѣа ха хиллалѣа бийша?!

КХОАЛАГІА ДУВЦАР

Эзареи ийс б1аби кховзткѐеи иттлаг1а шу.

Дада ц1аг1а воаача хана 1ийсас хьалсогар бобинаш йоахка магнитофон. Кагий бераш дар тхо: сои, Мареми, Мухьмад-Салими, кхыбарашаи. Ч1оаг1а сакьердар оаха, ашарашка ла а дувг1аш. Цхьан дийнахьа, тхона ца гуш чувера Дада.

– Ва-а-а сесаг, думбаде да, ма сесаг яц хьо, думбаде да, на1ара т1ехьашка кад латт, менге к1ала 1аг улл, ма сесаг яц хьо, думбаде да, – локхаш яр магнитофон. Дадай ц1ог1о «сомадаьхар» тхо.

– 1оволле чехка хьаеха хьай нана. Цох даьккха илли да ала, – аьлар Дадас Мухьмад-Салимага.

ДИЪЛАГІА ДУВЦАР

Нанас яхар ца деш ший г1улакхаш а даьха чувера Аьсета баьчарех воккхаг1а вола Мухьмад-Салим. Дадайга лоткъам бир Аьсето.

– Хьавел укхаза, – аьлар Дадас во1ага. – Хьох саг хургва мотташ ши ц1и тилляяр аз Мухьмад-Салим, аьнна. П1алат ваьннав со, Мухьмад юха эц аз, Сали хургва хьо тахан денз.

ПХЕЛАГІА ДУВЦАР

Дадай зІамагІа вола Ювсап яха воІ кизга хьалхашка кІудж нийсбеш ваьллав. Дукха ха яьккхай Ювсапо ший мосс дІа а юха а хьокхаш. ДІа-а, ше вагІачара хьа а кхайка, аьннад Дадас.

– Из хІанз Іа дер ца деш ворхІ саг йоолаяьй аз, ма боккха бала ба Іа цу кертага бахьар.

ЯЛХЛАГІА ДУВЦАР

Бархлагла март. Буро тлара бега лобаькчарца яр Дадай зламагла йола уст-нана. Цун кхы саг вацар, цхьа йол мара. Тлаккха йоккха саг ший найц волча ле езаш хиннай. Лерга дика хлама хозаш яцар из. Кхалнаьха цлай лаьрхла Дадас уст-нанна итт тума деннад. Чубаькча дезалга хьаттад цо:

– Йоккча сага цлай дездеш итт тума деннад аз. Хьодаьдий шуга цо из?

– Хьодаьдац, – аьннад вокхар.

– Сона ха-м ховр, уст-нанна даьчох глулакх хургдоацилга. Юха хьаййчаца бакъахьа да аз ахча. Цунна-м цох фу де деза а ховргдацар.

ВОРХІЛАГІА ДУВЦАР

Цхъан дийнахъа Дада чувеча цлагла саг хиннавац.

– Мичаб ераш? – аьнна, хьаттад цо метта уллача уст-наьнага кулг-оамалца.

– Хац-хац, – аьнна, кулгаш лостадаьд вокхо. Къоро хиннай из.

– Тлаккха хьо мала цлаварга хьежаш улл? – аьннад найцо, цунна хлама дла ца хазарах майра а ваьнна.

БАРХІЛАГІА ДУВЦАР

Йо1 даь-ц1а йоолаеш енай захал. 1охайша х1ама дуаш баг1аш, хайтгад захало:

– Хьусен, бакъдий 1а барх1 саг йоолаяь хиннай яхар?

– Даьллахий, Тамари, ворх1 мара яцар аз акхарга йийцар, из барх1лаг1а яр ма чоаг1а во гучаяьккхар 1а са, – аьнна жоп деннад Дадас.

ИЙСЛАГІА ДУВЦАР

Цхъан дийнахъа ханал хълхъа чувенача Дадайна ййнай къайла латта цлен ни1. Ший бе яълла гладж техай Дадас на1арах.

«Г1ох-г1ох»,- аьнна тата даьд г1ажо.

– Да, да, – аьнна, йист хиннаб чухъара.

– Да-м вар со, чу ва ц1а доаца мара, – аьннар Дадас.

ИТТЛАГ1А ДУВЦАР

Эзареи ийс б1аби дeзткъеи пхeлаг1а шу. Буро т1а лочуйоаг1ача автобуса чу дов даьннад шин малача сага. Цу автобуса чу хиннав Дада а, сельсовета секретарь а (х1ире), кхыбараш а.

Секретаро, из дов б1аргадайча, Дадайга аьннад:

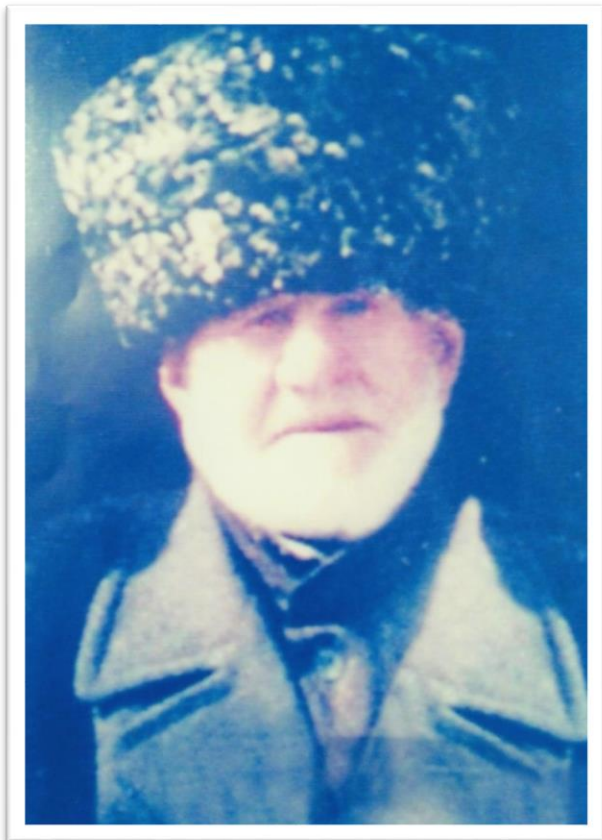
– Хусен, почему ты смотришь и не разнимешь их? Ты же мулла...

Жоп делар вокхо:

– Ваше дело разнимать, мулла дело хоронить.

Дукха ха яьлча мара кхетадаьдац секретаро Дадас аьннар.

Авторагара. Са хьамсара дешархой, эзарлаг1а дакъа мара дац аз шоана довзийтар. Дуккхача наха вовзаши везаши вар са даьвоша. З1амига волча хана денз бусалба дешара ч1оаг1а т1акхуви хиннав из. Бакъ-дунен чу д1аваххалца моллал леладеш, наха накъавоалаш хьавенав Дада. Из кхелхав ши эзарлаг1ча шера апрель бетта 19-ча дийнахьа. Цигара моттиг Дала даькъала йойла цун а бусулба мел волчун а!

Ахилъг-навкъан Хъусен (са даъ вош).

ЛИДА

– Даьци, Лидагга ч1оаг1а во хьал да, приступ хиннай цунна. Хетаргахьа, сим чура кхерий тохаденнад. Хьалйоаг1ий хьо? – аьлар телефона чура оазо.

– Даьра йоаг1а дукха масса-м, – аьнна, сахьата т1а хьажар со. Ийс даьнна ха яр 1уйрийна. Чехка х1ама т1айийха, такси хьайийхар аз.

– Дукхаваха, Базоркина улицаг1а ялхайттлаг1ча ц1аг1а яха езаш я со, махулла сихаг1а г1оргдар вай, – аьнна, телефон д1атехар аз сайга хьатехача номерах.

– Ай, тхо-м больнице хьакхаьчад, скори йийхаяр оаха. Укхаз хьайола хьо, даьци, – жоп делар йи1иго...

– Т1аг1олла 1оухаш хьоцар долаш, кисий мо к1ай бос болаш капельница к1ала улар са йо1.

– Мама, ма елха, сона-м лазар дац хьона, – йоахар Лидас.

Лазар-м кхы ч1оаг1аг1а хила ца дезаш долга ховр сона...

Д1аьхача денна лаьттача капельнице лазар дужадинзар. Сай йи1иг коляска чу а хоаяь, д1аараяьккхар аз больницера. Хьежаш лаьттача машена чу д1ачу а хоаяь ц1адахар тхо.

Сога телефон техар яр са даь-веший ви1ий йо1. Дика адам да из. Шоайла ч1оаг1а т1ера ба Лидаи Фаризаи.

Даьла иразаца ц1аг1а нийсвелар са з1амаг1вола, Москве вахаш вола воша. Цунга д1адийцар аз тхоашта б1аргадайнар. Хьалха Даьлеи, т1аккха са воша Ахьмади бахьан долаш цу бус черси больнице кхаьчар тхо унахочунца.

– Мама, волшебни хиннай ер капельница-м, – аьлар са йо1о, ела а кьажа. – Деррига лазар дужадаьд са укхо.

– Далла хоастам ба-кх, Алхьамдулиллахь, – аьнна, хийтар сона.

Тхоца баьхкабар цун маьр-нанеи, маьр-вошеи. Ч1оаг1а иман долаш, беркате нах ба уж. Сона-м сай нанас яь йиша санна хет сай захал. Тхо шиь даиман цхьана хул долхаш-доаг1аш.

Лида дикаг1а хинначул т1ехьаг1а, ц1аг1о аьлар тхога лоро.

– Оаш укханна де х1ама дац даьг1ача а. Сатессад вайна. Ц1аг1о, ц1аг1о.

– 1а фу ях, – хаяттар аз сай йо1ага, – д1аг1о тхо?

– Ай г1о, г1о, мама, со-м дикаг1а я шоана. Шортта даах1ама дахьаш юхадоег1аргда шо, – елаелар Лида.

1уйрийна пхиь даьннадар тха на1арга Лидай маьрвоша Адами, маьр-нана Фатимаи со 1о а яьккха д1аболхаш. Шоашта са а ле1е г1о, аьлча, х1ама хургдолаш дацар. Балха баха безаш бар уж. Кхы наб хьа ца кхеташ, сай ламаз а даь, балха а, деша а болхачарна чай кийчде эттар со.

Керта чурa дlаялацар уйла, – бархl бутт баьнна берах яр Лида, – фу дергда хьогl цо операци е езаш хуле? Даьлага ба-кх хьа болх, са йилиг.

Са кара хlама доацаш lоухар бларгашкара хий... Кхойтга шу даьннача хана нийсса ах дихк дlадаьккха яр Лида, киста хиннай аьнна. Чlоагlа lазап эзар цо цу хана...

Хlара нанна йовзаргья са кера чу йаьга цли. Хlаьта а, Дала дика дар дергда, – оалар аз сайга.

Цхьа кlира даьккха, цlаера Лида. Баьгда, ха-м гаргаотташ латтар. Чlоагlа дика лор нийсваьвар цунна са вошас. Николай Каметович яхаш вар из черсе. Лида цlайоалае тхо дахача хана, аьлар цо:

– Нагахьа санна кхерий хьовш хуле а, цхьан операцеца ши хlама дергда оаха.

Ший ха яьлча, Лида lояхар ше хиннача больнице. Сои, Фатимаи, Адами тlехьа дахар.

– Йилиг яьй шоана, – аьнна кхаь баьккхар тхога лорий йишас.

Цунна ахча делар берий даь-нанас.

– Массадола хlама дика да, бера а наьна а, – аьнна, чlоагlа салолам бир тхона Николай Каметовича. – Хlаьта а, сим дlабаккха вlаштlехьдаланзар тха, наркоз новкьа хургьяр бера.

Клезига хилар тха салолам. Бера ялх ди даьннача хана, симо ше болга цлаькхаза а хьахайтар. Цкъарчоа гош мелделар са, из хьахезача.

– Бера фу дергда оаха, аьнна, – уйла чуессар сона. Кхо кийла кхоачаш йоаца йиҠиг соца а йита, больнице бахар уж.

– Ва-а Даьла, кьахетам белахь, нана йоацаш ма биталахь ераш, – яхаш, елхар со, шин бера бӀарахьежаш. Духьашха ваь кӀаьнк дӀаваьлар Лидай, цун тӀехьа яь ши йиҠиг яр.

– Дала гешт долда цох, са маьр-нанас оалар, ма чӀоагӀа дагайоаллар сона из йиҠиг, шоана цунга хьажа ца хар кхераш. Дийнахьа сарралца со хулар берашца, саррахьа, МоҠалбикера яьле Фатима хьалйоагӀар бийса яккха. Цу хьакъехьа язъяь эрсий метгала байт я са.

МАЛЫШ

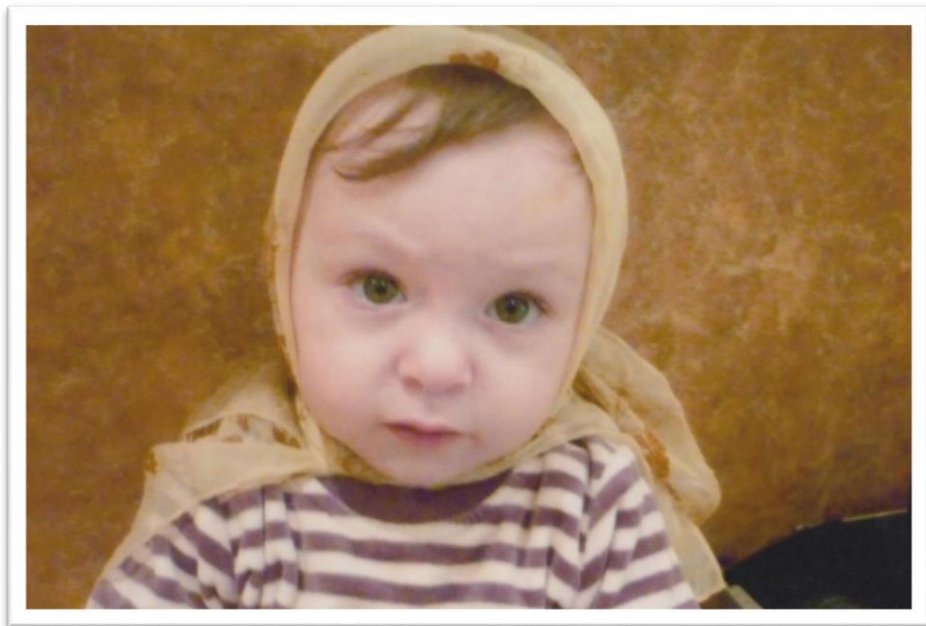
Маленький родился человек,
От роду ему – всего неделя.
Проживет он свой нелегкий век,
Тяготы родители разделят.

А пока он мал еще совсем,
И не знает, где беда, где счастье.
Ручки свои тянет он ко всем,
Красный талисманчик на запястье.

Но сегодня, да спасет Всевышний,
Заболела мама малыша.
Не терзай ее, родимый, слишком...
Вот в машину села, не спеша.

Бабушки, конечно, будут рядом,
И накормят, и уложат спать.
Но заменят маму они вряд ли,
Бабушка не может мамой стать.

А господь разлуки не допустит,
И вернется мама к малышу.
Может быть, тогда меня отпустит
Ком, который в горле я ношу?

Булгуч-навкъан Эльмира (йи1ий йо1).

*Ши к1ира дузача дийнахъа ц1аера Лида больницера.
Тахан ши шу даьннад тха к1юрига. Ч1оаг1а хъавкъал долаш я из.
Дала къоаста ма долда цхъаккхе бер ший навнах!*

ЗАЛИХАН

Пхелаг1ча классе яг1ар Залихан. Массарел дикаг1а дешаш яр йи1иг. Цхьа йиъ яцар цун дневника т1а. Эрсий мотт харал совг1а, х1ирий мотт а ховр Залихана ц1енна. Дукха ха яцар цун даи, нанеи д1адаьнна. Х1аьта а, вежараша цхьа х1ама ца эшийташ лелабора з1амаг1бараш.

Цу шера школерча хьакимаша лаьрх1адар цу мехкара форда т1а болхача дика дешаш болча дешархошца Залихан а яхийта. Из керда хоам бахьаш чуера цу дийнахьа йи1иг. Хьаьта а, цунна ховра, ц1аг1а совлен ахча доацилга.

Са-м, кхы сел ч1оаг1а безам баг1ац цу фора т1а яха, – аьлар Залихана, ший воккхаг1волча вешийна б1ара а хьажа. – Хий да-кх из, вайна юхе 1ододар санна...

Бакьда, б1аргаша кхыдар йоахар.

1уйрийна ховргда вайна, – аьлар вошас, – х1анз бийса хиннай, 1одувша деза.

Ахбийса яьлар Залихана, б1аргаш дийла улаш, ше д1а мишта тхьайсай хацар цунна.

Борг1алаш кхайкаш хозар йи1ига. «Ма й1аьха я-кх хьо, бийса», – кхестабора уйлаша хьаькьалах бизза бола корта.

– Аьь, х1анз а, хьалг1еттаеций хьо? Вай даха дезаш ма дий,
– аьнна, чукхайкар воша. Салте санна, ши минута х1амаш т1айийха
яьлар Залихан.

– Мича долх вай, Джамали? – хаьттар йишас.

– Ай, 1аьржача форда т1а болхараш кийчбе долх-кх. Керда
барзкъаши, маьчеши езаций вайна?!

Залихана дог араийккха дала доаллар, сов г1адьяха.

– Ва са Даьла, бакъдий-хьог1? – йоахар цун дего.

Йоккха хилча мара ханзар цунна, вошас бус сахиллалца
машен хихкалга, из форда т1а яхийтар духьа.

ТАЪЗЕТ

Диъ бер дуссаш, къона цленда длаваъннача таъзете хъаухача нахагара кодам хъайибеш лелар зламага кхалсаг.

– Хъажал, хъажал, – аьлар сона юххе яглача сесаго ший новкъостага, – из я-кх хъона венначун цлен-нана. Доккха хлама деций из хъайоалайар? Фу хозденна б1арахъежав-хьог1 из цунна? Цу хъона гучо диъ бер даъд-кх!

– Кховзткъеи ши шу даъннад са, тахан б1арахъожаргъяцар со цунна, со ма1асаг хилча.

– Дала имана чу доаладолда вай, остаг1фируллох1, остаг1фируллох1, – аьлар аз сай дагахъа. Шорттига юха а йийрза, 1охайра со.

– Ер-м сагота йий-хьог1, мар длаваъннав аьнна, хи т1адам боалаш-м яц ер.

– Даьллахъий д1аялалахъ хьо а, фу хий дувц 1а? Укх сахъате берашта пенси хъадолалургда да ца хилараг1а, пособи хургда, шортта ха хургъя даь-ц1а а, кхычыхъа а лела... Мар а д1авицлургва. Х1анзара кхалнах ши шай лургдолаш бац, 1овдала ба, кортамукъа ба.

Цу чу яьллача г1арах корта лазабаьлар са ягг1аше.

– Ва фуд ер? Фу нах ба ераш? Акхарна чу-м дегаш а доахкий-хьог1? Кхерах даъд уж? Ваа, са Даьла! Ай, г1алг1ай деций вай?!

Бусулба деций вай?! ХІанад вай селла Іаьржа, селла біеха?
Ийккха бала боаллар са корта, сов чоагла царна садийтта. Эггара
халагла дар, цу нахага хІама дІаала йиш ца хилар. Сона юхе
багІараш дІа а хъа а эцаш корага даьда кІадаши, саьнга баьлла,
низткъа мара біарга ца гуш бола мазеи бувцаш бар.

НаІара йисте ягла йоккха саг хъалха елхаш яр:

– Нанас ца яьр яла хъа, ва нанас ца яьр яларг! ХІана вахар хьо
сел сиха? ХІана битар Іа ераш да воацаш? Воа, яла хъа хъай нанас
ца яьр...

ТІаккха, шортта біаргех йовлакха хъакхе, къамаьл дувца
Іоховр.

Сийрда хІамаш йийха баьхкараш, ловзарга баьхкаб, яхаш
бувцар...

Хоза барзкъа дийха венар, хІамаш хъахьокха венав, яхаш
вувцар...

ДІакхелхачунгареи, да воацаш дисача бошкареи, мар воацаш
йисача къона кхалсагагареи дІа мел ийккхар, дувцаш дар-кх цу
таьзета. Нокхарий цІа дицдаьдар сона цар.

Эггара халагла а Іовдалагла а дар да, царна хІаранена
шоашка ер ди кхоачаргдац, аьнна, хетар. Даьра, из ди-м хІаране
наІара тІехъашка латташ да, хъалхеи-тІехъеи далар мара доацаш.

Аз-м се малайк да а яхац. Дукха хъаькьал да яц со а, хІаьта а,
дог кІаьда деннад сона цу Дала.

Тха дас оолаш хиннад, тахан 1а д1акховдадаър кхоона хъай т1оаргаца чура кородоаг1аргда хьона, аьле.

Миска саг б1аргавайча, саг1адехарг на1арга веча, сайга дар царна дала г1ерт со. Эггара хьалха са керга чу йосса уйла малаг1а я аьлча, «– Аз фу дергдар-те цар когаметта хилча? Ваа Даьла, хоастам ба хьона! –»

Дала ч1оаг1а кьахетам баьб вайх, бусулба кхолларца. Камаьрша хила деза вай, кьахетаме хила деза вай. Бартаца хила деза вай!

ЭЗДЕЛА КУЦАШ

*Укх дунен тIа цхьаккха
къам дий-те гIалгIай
къамал чIоагIагIа сий долаши
Эздел долаши?!*

Са хьамсара дешархой, цхьан замалахьа хинна хIама дувцаргда аз шоана, сай хьаькъал дIакхачарца. Дац из кица, бац из фаьлг... Вай гаргарча наха леладаь хIамаш да уж. Царех цаI хиннав Чурнаькъан БIази.

Шоайла безаш а чIоагIа тIера болаш а хиннаб цхьа кIанти йоIи. Цар цIераш хиннай БIази иайшети. Бакьда, йиIий да раьза хиннавац цу хIаманна, хIана аьлча дукха пхьенаш даьхкад БIазега, тIаккха чIоагIа молаш а хиннав из. Новкъостий болчара а гаргарча наьхацигара а ший говро чукхийлав БIази. Биькогар отташ хиннай говр, ший баьре IотIавужаргволаш, тIаккха хьальура а этте чувугаш хиннав цо из. Дала чIоагIа хьаькъал денна хьайба да говр.

Цхьан дийнахьа Буро тIара чубоагIаш хиннаб Iайшета даи нанеи. Буро тIа Iочуводаш хиннав БIази. Чона тIаь тIа нийссбеннаб уж. Духьала хьатIабоагIараш байзача а, юхаверза доастама хийттад зIамигача сага...

Хур хургда-кх укхох, аьнна, ший говр, шод а тега, ше ма йодда тлаь тлара чухийцай Блазе. Из сурт бларгадайнад фазтона тла баьггача йилий даьнеи наннеи.

– Аьь-аьь, из фу дар? – аьнна корзаггваьннав воккха саг. – Ай, Тийрка чу ма вахарий из, ший дин тла а ваггаш!

– Вададай, вададай, ловежар шоана! – яхаш, цлоггала дийтгад кхалсаго.

Бакьда, говрабаьри малав хайча, лайшета да раьза хилар йол длаяла. Цун деналахи эзделахи хайнад йилий даьна, из фу саг ва. Ше бакь-дунен чу длаваххалца нейцина тешал деш ваьхав уст-да.

Дукхача шерашка влaши беза а безаш, нахаца лимерза а болаш баьхаб Блазии лайшети. Бакьда, цхьа бала боаллар цар дегашка... Бер дацар цар. Тлаккха а саг йоалае тугаш хиннадац Блазе. Сесаго дехар дора маьрага, цо кхетадора тлехье йоаца саг ираз дайна волга. Цхьа ха-зама яьлча, Дала жоп делар царна. Блазе вошас Жабазаш ший духьашха яь йилиг длаелар вешийнеи веший сесагаи. Доккха совгглат дар из дезал боацача фусаме. Члоггала дукха езаш, боча а йолаш кхейора цар йилиг.

Берах са доаллаш бар мари сесаги. Цлен юхе глоггала дладолхача берех цаг дитацар цар чу ца дехаши мерза хлама ца луши.

Шоайла дукха тлехье а ца бусах длакхелхар уж шиь. Цигара моттиг Дала даькьала йойла цар.

Тахан латгача заманчухъ вай даьй хинна эздел, денал, г1улакх
дицдалийта йиш яц кагийча наха. Г1алг1а яхача дешаца дувзаденна
да уж дешаш. Царгара д1а мел ийккха х1ама эца йиш я, бакъда, цар
мах баь саг варгвац!

1АЖИЙ БЕШ

Юхе г1олла 1ододаш ор а долаш, цу орал дехьа уллар йоккха 1ажий беш. 1аьдала беш яр из. Х1аьта а оаха цхьа ди дахийтацар цу беша чу ца лелхаш. Х1ара га йовзар тхона. Тайп-тайпара 1ажаша, кхораша, эстеши даглар цу беша. Эггара хьалхаг1а кхачаш бар «белый налив» яха 1ажи, ябакх-1ажи. Шафрани фунтовка яхари т1ехьаг1а кхачар.

Дог1а дийлхача гаьнашта к1алара лохьабора оаха 1ажаш. Ч1оаг1а чам болаш сом бар уж.

Цхьан дийнахьа, массарна т1ехьа а йиса, 1ажий беша йодаш яр со. Когаш берзан лелар тхо аьхий. К1арцхалах яьча картаьх кьорг яьккхаяр оаха. Цу кьоргаха чакхйоалача хана, текхаргах б1арг кхийтар са. Йовхалах хьаьрчча улар из. «Текхарг, текхарг, ва Даьла, ва Даьла –», аьнна ц1ог1а даьлар сога.

Хьаара а ийккха, се ма йодда чудар со... Корталгага кхаччалца чудахадар са когах доккха, мора к1арцхилг. Са воккхаг1волча вошас, Сейт-Саламас, моарзаг1аца хьаарадаьккхар из.

Х1анз а к1аьд боал когах к1арцхал даьллача.

ЭПП

Иттлагlча классе ягlар со. Гуйре латтар ара.

Цхъан дийнахъа чу а ена, бешара блараш лохъаде яхар со. Бларий гаьна юхе боккха клог баьккхабар вошас. Цlаьхха, цу клоагача блараш лийгадий хъажа елча, сона яйра lажагlа бeсса, чlоагlа хоза бларгаш долаш тебба ягlа эпп.

– Ва, са Даьла!, – аьнна цlогl даьлар сога.

Цхъа ха-зама яьлча, юха а хъаьжар со клоагача. Меттахъ ца йоалаш ягlар из.

Даьллахъий, кхывола саг тlакхоаче, ювргъя-кх ер аьнна, уйла йир аз...

Дlа-хъа а хъаьжа, карта йисте илла ваба хъа а ийца, клоагача lочу оттабир аз.

Хъайна моге, хъал араьргъя-кх хъо, са-м дац хъона кхы де хlама, аьнна, цlагlа lочуяхар со.

Цхъа сахъат даьлча, бeша хъал а яха, клоагача со lочу хъаьжача, йоацаш яр эпп.

Ма чlоагlа гlадъяхар со! «Далла хоастам ба-кх, хъо дlа яха! Яхалахъ хъайна», – аьнна, са паргlата даьлар са.

УСТАГІАН ДИЛЛ

Казахтан. Эзареи ийс біаби шовзткѳеи пхелагІа шу. Цхъан юрта гаргара нах болча венавар зІамига саг. Из вар Местой Мухьмад. Цхъацца-шишша дувцаш багІаш цунна хазар, гаргарча наьха лоалахо чІоагІа могаши воацилга. Унахо волча гІо лаьрхІар Мухьмада. Фу дайра цунна цар цІагІа чуваблча?!

Цена юккѳе мотт кІала била улар зІамига саг. Хетаргахьа, цхъа ткѳо-ткѳаь шиь шу ха йолаш хургвар из... Кисе мо кІай дар цун сибат. Сиха доахар са.

- Фу даьд цунна? – хаьттар Мухьмада уллув ягІача кхалсагага.

- ДІайха лазар да-кх, – аьнна, шийна тІатиллача гурмалий Іеж хьакхар йоккхача саго біаргех.

КІанка даь-нана хургья-кх ер, аьнна - хийтар Мухьмада. Бакьда, из нана йолга хайча, чІоагІа цецваьлар...

-Ер ялхлагІа дезалхо ва-кх аз... – ЧІоагІа мухь тега йийлхар кхалсаг. – ХІаьта а, Дала даьчоа раьза я со, АлхьамдулиллахІ, хоастам бу аз цу Далла.

Узамаш дора унахочо, цхъа хІама ала гІерташ бордаш деттар цо.

– Фу ях Іа, са кІаьнк – хаьттар нанас.

– УстагІан диллага дог эттад са, – шорттига аьлар воІо.

– Хьа уна яла со, са кІаьнк, мичара яхьаргья аз устагІан дилл?!

– Ва даьци, фу йоах цо, фу? – корзагІваьлар Мухьмад. – Сога ала йиш йоацаш хІама да из?!

– Хьога аьлча фу хургда? Со елча а хургдоаца х1ама ма дий укхо яхар.

Шийна фуд хайча, шорттига х1ама а ца оалаш, араваьлар Мухьмад. К1аьнка сибат духьалара д1адалацар цунна. Устаг1, устаг1 яхаш удаш водар из. Гаьннара хьажача, наьха карта чухь доахкаш жа дайра Мухьмада.

– Хоастам ба-кх хьона, Везан Даьла, ма дика ва-кх хьо соца, – аьнна, коа чувахар з1амига саг.

– Хозяин, – кхайкар из цкьа а шозза а.

Араваьлар лохарча дег1ара а волаш тенна казах.

– Не керек? – аьлар казахо.

– Барашка надо, продашь? – хаьттар вокхо. – Сколько просишь за барана, самого жирного?

– Денги не надо, тулуп давай, – аьлар воккхача саго, Мухьмада кетара п1елг т1а а хьокхаш.

Б1аргац1азам ца тохаш, кетар 1о а кхесса, д1акхайда устаг1 хьа марх1а а белла, юха вийрзар Мухьмад.

Дулх кхийхка дилла кад д1а а менна, доккха садаьккхар унахочо.

Вела а кьажа, пенагахьа д1авийрзар к1аьнк...

Таьзет д1адаьлча мара ц1аваханзар Мухьмад.

Казахий меттала «Фу деза хьона?» яхилга да.

КЪОНГАШ

Вайна ма харра, дукха хлама дайна а, лазап эза а да глалгай кьам. Тайп-тайпара нах а нийслу хлара кьаман юкье... Иштта вай наха юкье а хала тарлуш хиннаб эздел а сий а доадаь нах.

Сийнача Сибарех хинна хлама да ер:

Цен-да а воацаш ши во! кхевеш яха нана, ший кьонгашца, халкьа моастаглий ба аьнна, Казахстане 1ойахийтай массарашца. Боккхий хинна вежарий, ши-ший никь хьа а лаьца, болх беш бар. Башири Адами яхаш бар уж. Воккхагла вола воша бусулба дешара тлакхувш вар, зламаглар, бусалба дар а дунен 1илма а дийша вар. Наьнах чоагла дог лазаш вар шоллаглавола во! Миччахьа мара ше ца вахарак, нанна хлама доацаш ваглацар из.

Иштта боча вар из наьна а.

Бакьда, мишта доагла а ца ховш, хатар дера цар цен юкье чу. Адам лаьца длавигар. Из бехке хилар кьоастадаьдацар. Цхьаккха саг тешацар, Адам бехке ва аьлча. Казахаш а кхьдолча кьаман нах а цун гадоахаш бар, хлаьта а лаьдало ший бокьо хьакхайкайир. Дий шу суд йир Адама.

Ший мосех каеттар нанас, – «Ва-а, са клянк, фу дергда аз?», – йоахар са кхоачаденнача нанас. «Кхы йловхале ма яц са, хьо мара! «Ва са Даьла!»! «Ва са Устаз, оарцагла вала», – мухь беттар Маржана. 1имад цайоаккхаш латтар Башир. Гонахьа латгача

салташта юкьера хъа а кхайка, аьлар Адама: «Вай наьнага хьожаш хургва-кх хьо Башир, воккхагӀа ма вий хьо... Са-м гӀулакх дацар из хьога ала, хӀаьта а, чӀоагӀа дагайоалл сона из. Могаш мичий из...

II

Набахта воаллачунчул халагӀа яр цӀагӀарча наьна моттиг. Йиа а, янза а ююжар Маржан. Сов чӀоагӀа кер меца латташ хьакхетацар наб.

«Фу хиннад-хьогӀ са волах? ЗӀамига волча хана-м дика кӀаьнк ма варий Башир... Мичахьа тувлабеллаб-хьогӀ са бӀарг?»
Уж уйлаш даиман кхестар цун керта чу.

Цхьан дийнахьа лоалахо вера Маржан йолча. Къаьна казах вар из. Башир цӀагӀа вий аьнна хьаттар цо. Воацалга хайча, хийцца чувера лоалахо.

– Юха, – аьлар цо фусам-наьнага. – ХӀанз аз хьога аргдар чӀоагӀа хала хӀама да.

«Устаз, устаз», – аьнна корзагӀьяьлар кхалсаг. БӀаргаш лаьттага Ӏо а лаькха, воккхача саго аьлар:

– Адам бехке хиннавац, Башир ва бехке. Цо совхозера лочкъадаь кӀа бахьан долаш воалл Адам. Ши гали кӀа хиннад из».

– Аъ! Мишта воал?! Аъ, фу дувц 1а? Харцо ма йий 1а ювцар! Ай Баширо ший воша... з1амаг1а вола... Ай-ай, бакъдац, бакъдац!...

Шортгига хъа а г1аътта, 1адика а йийца, казах д1авахар.

Зов латтар Маржана керта чу. Хала дар наъна дега теша, х1аътта а дегабуам бора цо.

К1оарга бийса яр Башир чувенача хана. Уралела Маржан б1аргайча, хаъттар цо:

– Хъо фу деш лел 1о ца южаш? Ха ма яхайий вайна.

Бусалба сага т1а ма кхоачалда цу бусс цига хиннар. Во1ах яьлар нана! Наънах ваьлар во1! Ала деза, Башир саг йоалаяь хинналга а, цун дезал хинналга а.

Ш

Шийна теаха ха чакхъяьккха ц1авера Адам. Диъ шу дизалга-м ховра Башира, бакъда, воша ц1авоаг1а ди малаг1а да хацар.

– Маьрша воаг1алва хъо, к1аьнк, – аьлар веший сесаго, маьр-вошах ц1и кхоабаш.

– Дукха яхийла, Хадижат. Фу деш да шо? Наний мичай? – Б1аргашца лехар цо ший нана.

– Даьра хац сона-м, укх сахъате чуйоаг1а со, аьнна яхай-кх из.

– Башир мичав т1аккха? – Сатем боацаш д1а-хъа ухар Адам.

– Балха вахав, аьлар несо, пишка чура тов дла-хьа тесса, сомагла йоа гударг чу а тилла. – Лоха, чай мала, шелавенна хургва хьо.

Члоагла шийла дар цу шера ла.

Шовзткъа, – шовзткъеи итт градус йолаш латтар арахь шелал.

Са дайра. Наларга когаш лобетташ, лоа лодоахаш хавзар Адама.

– Башир ва из чувоаглар, – аьлар Хадижата.

Хаттар даь баьлча, нана мичай аьлар Адамо. Башира бларгаш члоагла удар.

– Ай даьра хац сона-м, кла лохьаде глоргья со, аьнна араяьний-кх из. Дукха ха-м я из яха а.

Бос длабахар Адамий юхь тлара. Фу кла дувц ла?! Влштлехь вий хьо, ва-а Башир?! Ло ара а ийккха, ни1 тла а теха, кхаш долча оаглорахьа, велха а велхаш, удаш водар Адам.

– Нана-а, ва нана-а, – яхаш мухь беттар цо, из еррига аре кхайкаеш.

Лоа мара хлама дацар гонахьа. Цлаьхха гув байра цунна кхайна юккъе баглаш. Гонга кхаччалца доагача лайво халла мара ког баккхийтацар. Юххера а длатлакхьачар Адам гувна. Кхера мо члоагл а енна, ший машанна юккъе хьорчаенна яглар Маржан.

– Нана, нана, со ва из – Адам! Хьаделла бларгаш, ва са наналг, со ва из – Адам!

Юухача хиво хлама бларгадайтацар зламигача сага.
Хьорччаяь ший нана мархла а елла, ше лобенача новкъа глолла
чувахар Адам.

Даъла диканца, садоаш яр Маржан. Сахиллалца ваьлар
Адам, лоалахошкара денача къаракъях когаштеи кулгаштеи
компрессаш еш.

Дика бар Маржана лоалахой. Цлаккха къоастабицар уж
кхалсаго плаьраска бус сагла ца луш. Сискал яле а, члаьпилг дале а
кхыдоа хлама дале а, ийце йодар из.

Иштта глалглай-нохчий мо, лобахийтабар цига татараш а.
Татарий йоккхача саго баьцаш ера Маржана. Кледж яьккха хий
лотла а деттий, ах сахъата лаьттача, дламолаергья ла, аьлар цо
Адамага.

Маржан иийрзар.

Наьна дегага кхоачаргдолаш укх дунен чу цхьаккха хлама
дац! Адам вешийна кьинтлера ваьлар. Бакъда, Баширарцига
хьоашалгла мара болхацар уж.

ШИЪ

Цхъан дийнахъа школера чувенача Ибрах1имага хъаттар нанас:

– Ибрах1им, фу яьккхай 1а тахан дешарах? Хъахьокхал хъай дневник.

Нана 1от1ахъажача, дневника т1а «шиъ» латтар. Ц1е веннача къаьнкага х1ама а ца оалаш, ший г1улакхаш де эттар Зейнап.

– 1оха, х1ама даа, – аьлар цо, – хъай кулгаш 1о а дилле.

Шоллаг1ча дийнахъа, х1аьтта мо дневника т1а хъаьжар нана. Керда «шиъ» латтар цига...

– Мама, – аьлар Ибрах1има, ер «шиъ» хоза хиннай, г1ург1ажа тара а йолаш. Г1ар йича х1ама хургдоацилга ховра Зейнапа, цудухъа шорттига, борд-борде ела а къаьжа, д1аараяьлар из. «Ше уйла а яь, тоа ца лой, х1ама хургдац укхох, аз г1ар яьяр аьнна», хийтар кхалсага.

Цхъа ха-зама яьлча хьоашалг1а вера Зейнапа гаргара саг. Дахар-денар дийца ваьлча, аьлар цо Ибрах1имага:

– Хъахьокхал хъай дневник вотега, 1а мишта деш хьожаргвар со.

Удаш ваха хъадера к1аьнко ший дневник. Йиь-пхиь, йиь-пхиь мара х1ама дацар цу т1а.

– Аъ, ер фуд? – хаьттар гаргарча саго. – Ай шиъ х1ана яц укхаза? Даъра, шиъ ца яьккхар кьонах ма вац...

Кхоачаш цун кьамаьл хаьдадалалехъа, удаш ваха шоллаг1а дневник дахъаш хъавера Ибрахъим.

– Хъажал, воти, со массаза кьонах ва, – аьнна, д1акарадилар цо дивана т1а 1охайна ваг1ача Мохъмада шоллаг1а дола дневник.

Шиъ, шиъ, шиъ – кхы хъама дацар цу т1а. Малх мо лепаш бос болаш, деррига дуне ший кара долаш мо, вела а кьаьжа латтар Ибрах1им.

ФРОСЯ

Ахка. Чоагла тѣла дар цѣагѣара фо.

– Ниѣ дѣаеллал, – аѣлар Салмана ший фусам-нанага. Бешагахъара ниѣ дѣайийлар Марета. Телевизорага хъѣжаш багѣлар Салмани, цун уствоша Мусаи.

– Даѣллахъи, ма хоза мух ба-кх из цигара чубоагѣар, – аѣлар Мусас, – фу деш даѣгѣад вай ниѣ къайла?

Цхъа ха яѣлча цѣогла даѣлар Салманага:

– Ва кхалсаг, хъайола чехка, нува бахъаш!

– Ай, фу дир цига, фу?! – аѣнна, нув бе а белла, хъаера Марет.

– Хъажал вайцига мала венав.

– Мича?

– Ай дивана кѣлала...

– Вададай, малув-хъогѣ вай дивана кѣлала ваѣннар?

– Геттара ѣо а йийрза, хъажар Марет. – Ва! – цѣогла ийккхар кхалсагага. Нийсса Марета бѣара а хъѣжаш зѣий ягѣлар дивана кѣлала.

Цу хана денз, хѣлара бийсан итт-цхъайтта сахъат доаллаш, яѣ хъаоттар тха хъаѣша. Шиѣ кад латтар лагѣаш тѣа зѣийна лаѣрха. Цхъаннеча даа хѣлама дар. Ниѣ къайла хилча, кадача муцѣлар ѣочу а елле, из кад наѣара хъатѣабеттар цо, тѣох-тѣох яхаш.

– Елелахь, пхьер хьада йоах хьона цо, йиззалца лелахь цунна из, – оалар Салмана.

Фрося аьнна ци тиллар зийнах. Йолла хлама йуар цо; суп а, гарзаш а, борщ а. Кладда кхехкадаь дулх а дуар зийно.

Цагла мел вар чоагла далаьмавар цунга. Марета кадача даа хлама лочудулача хана, юстара а яьле, бларахьежаш латташ хулар Фрося. Хурсиго санна муцлар чухьокхар цо кадача. Чап-чап яхаш юар суп. Тлаккха, ше йиза яьлча, лаглаш тла глолла локлала а яьле, едий йодар ший кьорг йолча.

Гуйре тлаера. Салмана бешара сом кхаьчабар. Цига йоацаш хлама яцар: лажаш, кхораш, хьачаш, боалаш, эстеш, хьуна блараш. Из мел дола хлама долларе а, ший ханна лаглаш тла хьатла а яьле, кад хекхар Фросяс. Цхьаккха хламах кьахкацар зий. Маьрша ер из цига.

Лай чоалпаш, халха а ювлаш, цал шоллагичох длацахьокхалуш легар лаьтта. Шийла яле а, Фросяй кадаш цен а деш, даа хлама лоаттадора Марета. Мича хов, мецъенна йоагле а... Хлаьта, длаьхача ланна зий царна кхы бларгайовнзар.

Март бутт блайха бера Салманар юрта. Гаьнашта чоонакаш теяхар. Хлаьта, чоагла согата вар из шелал оттар кхераш... Марета хох а, буц а, редиска а, кхы йола хлама а длаийнаяр ший зламигача беша. Фрося наггахьа мара дага йохацар хланз. Цхьан дийнахьа, котамий горингачура фуаш хьачу да аьнна яхача Марета

фу дайра... Лоамена клала хайна, Маретагахъа букъ болаш яглар злий.

– Ай маърша йоаглийла хьо, тха хъамсара Фрося! Ай мичахъа хиннай хьо? – аьлар Марета, члоагла глад а яха. Шийга фу йоах ховш санна, кортилг хъа а берзбаь, бIарахъежар из кхалсага.

Цу сайрийна, тлоа тIа хъакхъа локъам а йиа, цIагла гIолла го а баьха, чухар Фрося. Цунна ховра, уж шийга хыйжалга а, царна ше езалга а.

ЧУЛОЦАМ

БИОГРАФИ	3
ДЕШХЪАЛХЕН КОГАМЕТТА.....	4
ИРАЗ ДЕЦИЙ!	5
НАНА	7
СА МАЪР-НАНА	9
НАНА ТХЪАЙСА УЛЛ (ИЛЛИ)	12
БОККХИЙ НАХ	14
СА ВЕЖАРИЙ	16
ЙИША	17
Г1АЛГ1АЙЧЕ	20
ЗАМА	22
МАРХИЙ БУТТ	24

УЙЛА	25
ЭЗДИЙ К1АНТ	27
ХЬО ВАХАЛВА...	30
САГА ЛАР	32
МЕХКА ВО1	34
Я МАТЬ БОГОТВОРИЮ	34
РУЗКЪАН БОЛХ	36
ЛОАЦА БЕЗАМ	37
ХОМАТ	39
ГУЙРАН БОС	40
Г1АРАГ1УРАШ	41
ДОТТАГ1А	42
ЧАХКИЕВ СА1ИДА ХЕТАЮ	43

ГІАЛГІАЙ ІАДАТАШ	46
ІАЗАПЕ ДЕНОШ	47
ЕЗАЧУНГА	49
АБЛТИ-ЮРТ	50
НЕСАРИЙ	51
ГІАЛГІАЙ КЪАМАН НОВКЪОСТИЙ	53
ІА	56
НАЪНА ДОГ	57
БАЛИЙНА ЦІА.....	60
БІАЪСТИ.....	63
ХЪАЛХАРА ДУВЦАР	65
ШОЛЛАГІА ДУВЦАР	66
КХОАЛАГІА ДУВЦАР	67

ДИЪЛАГ1А ДУВЦАР	68
ПХЕЛАГ1А ДУВЦАР	69
ЯЛХЛАГ1А ДУВЦАР	70
ВОРХ1ЛАГ1А ДУВЦАР	71
БАРХ1ЛАГ1А ДУВЦАР	72
ИЙСЛАГ1А ДУВЦАР.....	73
ИТТЛАГ1А ДУВЦАР	74
ЛИДА	76
МАЛЫШ	80
ЗАЛИХАН	82
ТАЪЗЕТ	84
ЭЗДЕЛА КУЦАШ	87
1АЖИЙ БЕШ	90

ЭШШ	91
УСТАГІАН ДИЛЛ	92
КЪОНГАШ	94
ШИЪ	99
ФРОСЯ	101